

Aan de slag met natuurinclusief bouwen

*Samen voor een mooi en
duurzaam Zuid-Holland*

natuur en milieu **zuid-holland**
federatie

Colofon

Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland
Raamweg 1a
2596 HL Den Haag

Deze uitgave is tot stand gekomen met subsidie van de: Provincie Zuid-Holland.

Tekst:
Susanne Kuijpers

Foto's:
Saxifraga: Ab H Baas, Luc Hoogenstein, Piet Munsterman, Jan van der Straaten, Theo Verstrael, Mark Zekhuis,
Rudmer Zwerver.
Vera Kratochvil
Wikimedia commons

Meer informatie:
www.milieufederatie.nl
s.kuijpers@milieufederatie.nl
070-3040114

Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding.

Augustus 2019

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	4
2. WONINGBOUWOPGAVE ZUID-HOLLAND	5
3. ICOONSOORTEN.....	6
4. WIE KAN ERVOOR ZORGEN DAT ER NATUURINCLUSIEF GEBOUWD WORDT?	10
5. WELKE INSTRUMENTEN KUNNEN INGEZET WORDEN OM NATUURINCLUSIEF BOUWEN TE BEVORDEREN?	11
6. INSPIRERENDE VOORBEELDEN	13
7. MEER INFORMATIE EN AAN DE SLAG MET NATUURINCLUSIEF BOUWEN	17

1. Inleiding

Natuur beperkt zich niet tot de beschermde natuurgebieden. Ook daarbuiten komen in het wild levende soorten dieren en planten voor. Met nog geen 7% van het oppervlak van Zuid-Holland aan beschermd natuurgebied, is het overige gebied zelfs van essentieel belang voor het behoud en herstel van duurzame populaties van veel soorten. Dit overige gebied betreft niet alleen het agrarisch gebied, maar juist ook de steden en dorpen. De omvang van het oppervlak van dit bebouwde gebied is enorm toegenomen en ook in de komende periode zal er, vooral door in te zetten op verdichting, nog fors meer gebouwd gaan worden. Dit kan hand in hand gaan met het versterken van natuur. Zo zijn sommige soorten voor hun nest- of verblijfsplaatsen zelfs volledig afhankelijk van de bebouwde omgeving. Natuur in de bebouwde omgeving betekent bovendien natuur die dicht bij de mensen is. Mensen genieten van natuur en natuur draagt bij aan het welzijn en de gezondheid van mensen¹.

Door bij nieuwbouw, renovatie of herstructurering maatregelen mee te nemen voor natuur, kan de bebouwde omgeving optimaal benut worden voor soorten die zich hier thuis kunnen voelen. Ook wordt de kwaliteit van de leefomgeving voor mensen vergroot. Natuurinclusief bouwen is echter nog lang niet een standaard werkwijze. In oudere gebouwen vormen kieren of gaten nog regelmatig een rust- of verblijfsplaats voor vogels of vleermuizen, maar door een betere isolatie en afwerking zijn dit soort zaken bij nieuwbouw of na renovatie niet meer vanzelfsprekend. Door in te zetten op natuurinclusief bouwen wordt een belangrijke, bewuste keuze gemaakt voor het creëren van kansen voor natuur in de bebouwde omgeving.

Natuurinclusief bouwen kan op veel verschillende manieren, maar wat is nu het criterium om van natuurinclusief bouwen te kunnen spreken? We gaan hier uit van de volgende definitie van natuurinclusief bouwen:

Bij natuurinclusief bouwen worden maatregelen op of in het bouwwerk of de directe omgeving daarvan genomen die een bijdrage leveren aan de lokale biodiversiteit.

Hoewel dit een heldere definitie lijkt te zijn, kan de praktijk toch weerbarstig zijn omdat natuurinclusief bouwen vele vormen kent. Van het inbouwen van een nestgelegenheid in een muur of dak tot het ontwerp van een wijk waarin groene en blauwe structuren een bijdragen leveren aan biodiversiteit. Het blijft wel belangrijk om in beeld te houden aan welke lokale natuurwaarden (in het wild levende dieren en planten) het ontwerp een bijdrage levert. Dit is niet bij iedere 'groene' maatregel automatisch het geval. Een groen decor ziet er mooi uit, maar niet ieder groen is ook noodzakelijkerwijs van grote waarde voor de lokale biodiversiteit.

Natuurinclusief bouwen en Wet natuurbescherming

In de *Wet natuurbescherming* staan beschermingsregels voor de Nederlandse natuurgebieden en planten- en diersoorten. Zo is in deze wet bijvoorbeeld vastgelegd dat het niet is toegestaan om in het wild levende vogels te doden. Ook nesten en rust- en voortplantingsplaatsen van diverse soorten zijn beschermd. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat een verbouwing van een huis waarbij nesten van gierzwaluwen kapot of onbruikbaar worden gemaakt alleen (via het verkrijgen van een ontheffing) doorgang kan vinden als er voor passende vervangende nestgelegenheid wordt gezorgd (en de werkzaamheden buiten het broedseizoen plaatsvinden). Deze passieve soortenbescherming is gericht op het tegengaan van achteruitgang van soorten.

Via natuurinclusief bouwen kan **echter** een grote bijdrage geleverd worden aan actieve soortbescherming: het nemen van (pro) actieve maatregelen ten bate van natuur. Hierbij staat vooruitgang van soorten centraal in plaats van het tegengaan van achteruitgang. Een bijkomend voordeel hiervan is dat wanneer soorten er beter voor staan de wetgeving minder knelend gaat werken en er meer ruimte ontstaat voor ontwikkelingen. Een voorbeeld van een instrument waarmee invulling gegeven kan worden aan actieve soortenbescherming is een soortmanagementplan. Een soortmanagementplan is een plan waarbij ruimtelijke ontwikkeling, gecombineerd wordt met het versterken van één of meerdere plant- en/of diersoorten. Voorliggende publicatie is vooral gericht op het geven van invulling aan actieve soortenbescherming oftewel bovenwettelijke maatregelen om actief een bijdrage te leveren aan het versterken van biodiversiteit.

¹ Zie <https://www.asla.org/healthbenefitsofnature.aspx>

2. Woningbouwopgave Zuid-Holland

In de komende periode is er een grote vraag naar nieuwe woningen in Zuid-Holland. Er zal dus veel gebouwd gaan worden en daarom is dit hét moment om het belang en de voordelen van natuurinclusief onder de aandacht te brengen bij de betrokken partijen.

Bijna een vijfde deel van Zuid-Holland bestaat uit bebouwd gebied². Het provinciale beleid is erop gericht om nieuwe woningen bij voorkeur te realiseren binnen dit bestaande stads- en dorpsgebied³. De behoefte aan nieuwe woningen per regio ziet er als volgt uit:

	2019	2020-2025	2025-2030	2030-2035	2035-2040
Alblasserwaard	290	1.230	1.030	570	90
Den Haag (regio)	8.440	31.400	26.020	22.580	19.190
Drechtsteden	1.060	4.000	2.680	1.400	110
Goeree-Overflakkee	150	640	520	210	-70
Hoeksche waard	250	1.000	420	-350	-710
Holland Rijnland	2.530	9.790	6.650	3.980	1.690
Midden-Holland	960	4.130	3.060	1.960	1.090
Rotterdam (regio)	5.950	22.030	16.780	13.640	11.020
Totaal ZH	19.630	74.220	57.160	43.990	32.410

Tabel 1: Vraag naar extra woningen per regio, per periode (Bron: Woningbehoefteraming 2019).

Het realiseren van deze nieuwe woningen binnen het bestaande bebouwde gebied kent veel voordelen. Zo kunnen hiermee de open, groene landschappen tussen de steden gespaard blijven. Daarnaast biedt verdichting in de stad ook voordelen op het gebied van bereikbaarheid: door wonen en werken in een gebied te concentreren kan de bereikbaarheid door nabijheid vergroot worden zonder dat de mobiliteit hoeft toe te nemen. Een keerzijde van stedelijke verdichting is echter dat de leefbaarheid onder druk kan komen te staan. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren als nieuwe bebouwing op plekken komt die daarvoor nog groen waren. Door natuurinclusief te bouwen kan ervoor gezorgd worden dat kansen voor natuur bij bouwontwikkelingen maximaal worden benut en daarmee ook het woon- en leefklimaat versterkt wordt, voor mens en dier.

Door bij natuurinclusief bouwen groene en blauwe structuren op te nemen in een ontwerp kan bovendien, naast biodiversiteit en leefbaarheid, ook bijgedragen worden aan een oplossing voor andere opgaven. Bijvoorbeeld het tegengaan van wateroverlast, het vastleggen van CO₂, het bieden van ruimte voor ontspanning en recreatie en het tegengaan van hittestress. Door het leveren van dergelijke ecosysteemdiensten is de maatschappelijke waarde van groen in de stad erg groot.

² Bron: CBS, Cijfers bodemgebruik 2015, bebouwd plus semi-bebouwd terrein (exclusief verkeersterrein)

³ Beleidskeuze verstedelijking en wonen, Omgevingsvisie Provincie Zuid-Holland, 2019.

3. Icoonsoorten

Om biodiversiteit te beschermen en te herstellen, is het nodig om maatregelen te nemen waarmee populaties van soorten en hun leefgebied versterkt worden. De provincie Zuid-Holland geeft deze actieve soortenbescherming onder andere vorm aan de hand van 40 iconsoorten⁴. Deze staan voor een bepaald leefgebied waar ook andere beschermde soorten toebehoren en/of van profiteren of in relatie tot meer maatschappelijk doelen.

Een aantal van de Zuid-Hollandse iconsoorten komt (ook) in de bebouwde omgeving voor en kunnen profiteren van natuurinclusief bouwen. Daarbij gaat het zowel om maatregelen in of aan gebouwen zelf als om maatregelen in de buitenruimte om de gebouwen. De huismus en gierzwaluw zijn voor hun nestplaatsen afhankelijk van gebouwen. Voor de merel, egel, weidehommel, rietorchis en glassnijder kunnen groene en blauwe structuren in de bebouwde gebied geschikt leefgebied vormen. Naast deze iconsoorten, heeft natuurinclusief bouwen ook voordelen voor een aantal andere soorten die meeliften op maatregelen ten behoeve van de iconsoorten (de zogenaamde begeleidende soorten). Voor de spreeuw en zwarte roodstraat helpen zowel maatregelen aan gebouwen en in de directe omgeving daarvan. Voor de gewone dwergvleermuis en de ruige dwergvleermuis helpt het creëren van verblijfsplaatsen in muren of daken van gebouwen en maatregelen in de omgeving van deze gebouwen.

Tabel 2 bevat een beknopt overzicht van maatregelen op hoofdlijnen per soort.

Soort	Maatregelen gebouwen	Maatregelen omgeving
Huisumus 	Ingebouwde nestgelegenheid Hellend groen dak	Halfbestrating, grasvelden en groenstroken Heggen, bomen en klimplanten tegen wanden Zandgrond met dekking nabij Drinkgelegenheid (vijver, natuurvriendelijke oevers etc.)
Gierzwaluw 	Ingebouwde nestgelegenheid	Open, groene structuren als foerageergebied

⁴ Zie Visie rijke groenblauwe leefomgeving, Provincie Zuid-Holland, vastgesteld 2019.

Soort	Maatregelen gebouwen	Maatregelen omgeving
Merel 		Heggen, bomen, struiken, grasvelden, groenstroken, klimplanten tegen wanden
Egel 		Plaatsing egelhuis Beplanting en laten liggen van bladeren en maaisel als nestmateriaal Afdekken putten en fauna uittreed plaatsen bij oeverbeschoeiing
Weidehommel 		Bloemrijke groenstructuren
Rietorchis 		Ecovriendelijke beheerde groenstructuren en slootkanten

Soort	Maatregelen gebouwen	Maatregelen omgeving
<p>Glassnijder</p> 		<p>Groenblauwe structuren met natuurvriendelijke oevers en waterkwaliteit op orde</p>
<p>Spreeuw</p> 	<p>Ingebouwde nestgelegenheid of nestkasten Vogeldak of groen dak</p>	<p>Nestkasten aan bomen Groenstructuren met kort gras, (besdraagende) struiken en bomen</p>
<p>Zwarte roodstaart</p> 	<p>Ingebouwde nestgelegenheid Bruin dak</p>	<p>Halfbestrating en open groene structuren</p>
<p>Gewone dwergvleermuis</p> 	<p>Ingebouwde nestgelegenheid Bruin-, sedum- of vogeldak</p>	<p>Vegetatie in lijnstructuur Water met natuurvriendelijke oevers Beperken verlichting en geluid 's nachts</p>

Soort	Maatregelen gebouwen	Maatregelen omgeving
Ruige dwergvleermuis 	Ingebouwde nestgelegenheid Bruin-, sedum- of vogeldak	Vegetatie in lijnstructuur Water met natuurvriendelijke oevers Beperken verlichting en geluid 's nachts

Tabel 2: Icoonsoorten en begeleidende soorten met leefgebied in de bebouwde omgeving en maatregelen op hoofdlijnen inzake natuurinclusief bouwen die deze soorten kunnen helpen.

Een uitgebreidere toelichting op de te nemen maatregelen per soort is te vinden in diverse bronnen. In de hieronder opgenomen lijst met verwijzingen naar aanvullende informatie zijn deze te vinden. Het is belangrijk dat goed wordt onderzocht hoe maatregelen uitgevoerd dienen te worden om soorten hiervan te laten profiteren omdat een verkeerd uitgevoerde maatregel nutteloos kan zijn en daardoor kan leiden tot teleurstelling en frustratie. Bijvoorbeeld: wanneer gierzwalwnesten in een zuidgevel worden ingebouwd is de kans groot dat eieren en jongen oververhit raken en leidt het broeden op deze plek dus niet tot succes. Ook bij lokale natuur- of vogelwerkgroepen is vaak veel kennis aanwezig over de lokale natuurwaarden en kan waardevolle informatie worden verkregen over kansen die benut kunnen worden door middel van natuurinclusief bouwen.

4. Wie kan ervoor zorgen dat er natuurinclusief gebouwd wordt?

Met natuurinclusief bouwen kunnen foerageermogelijkheden, nest- en verblijfsplaatsen en schuilmogelijkheden voor diverse iconsoorten gecreëerd worden. Er is reeds de nodige kennis aanwezig over maatregelen die hier toe genomen kunnen worden. De vraag is nu wie ervoor kan zorgen dat deze maatregelen ook genomen gaan worden. Wie is hiervoor aan zet?

Wanneer het om woningbouw gaat, zijn er grofweg drie belangrijke partijen die een belangrijke speler zijn: gemeenten, projectontwikkelaars en woningcorporaties. Gemeenten bouwen zelf geen woningen, maar stellen wel de beleidsmatige kaders en randvoorwaarden vast waarbinnen woningen gebouwd kunnen worden. De projectontwikkelaars bouwen de koopwoningen en de duurdere huurwoningen. De corporaties bouwen in de regel de sociale huurwoningen (en eventueel de wat duurdere middenhuurwoningen).

Wanneer gekeken wordt naar waar in Zuid-Holland de grootste behoefte is aan extra woningen, dan valt op dat deze zich grotendeels bevindt in de grote steden zoals Rotterdam en Den Haag en in de kleinere steden zoals Delft, Zoetermeer, Dordrecht, Alphen aan den Rijn, Leiden, Gouda en Schiedam. Vooral in deze gemeenten liggen dus grote kansen om veel winst te behalen door middel van natuurinclusief bouwen.

Voor woningcorporaties is het bouwen en verbouwen tegen een zo laag mogelijk prijs vaak een belangrijke factor, maar ook zij willen natuurlijk een fijne leefomgeving voor hun huurders creëren. Natuurinclusief bouwen hoeft bovendien niet per se veel duurder te zijn, dus ook voor woningcorporaties zijn er ruime mogelijkheden om hiermee aan de slag te gaan.

Projectontwikkelaars richten zich vooral op het programma van eisen dat hoort bij een uitvraag. Als hierin geen natuurinclusieve elementen in

zijn opgenomen, dan zal de projectontwikkelaar daar ook niet snel energie op zetten. Er kunnen immers geen punten mee worden verdiend voor de aanbesteding⁵. Zo stelt Heijmans: “Je kan bijvoorbeeld goed scoren op groen en duurzaamheid, maar als een andere partij daar minder op scoort maar aanzienlijk meer op de grond biedt, wordt dat plan op punten vaak de winnaar.”⁶ Hier staat echter tegenover dat natuurinclusief bouwen voor projectontwikkelaars ook een kans kan zijn om zich te profileren. Bovendien kan natuurinclusief bouwen goed gecombineerd worden met oplossingen voor opgaven zoals klimaatadaptatie, dat biedt voor zowel projectontwikkelaars als woningcorporaties kansen.

Woningcorporaties en projectontwikkelaars zullen niet snel uit zichzelf in gaan zetten op natuurinclusief bouwen als dit voor hen geen voordelen of zelfs nadelen oplevert. Gemeenten hebben daarom een belangrijke sleutel in handen om te kunnen sturen op natuurinclusief bouwen, hier wordt in het hoofdstuk over instrumenten dieper op ingegaan.

Als het gaat om natuurinclusief bouwen op gebiedsniveau wat betreft inrichting en beheer van de groene ruimte (omgeving van gebouwen), zijn vooral gemeenten, maar ook waterschappen belangrijke partijen. Zij kunnen openbare groene ruimte, bermen en oevers zelf inrichten en beheren en natuurambities hierin een plek geven.

⁵ Zie Farjon *et al.*, WUR, *Conditie voor natuurinclusief handelen*, 2018.

⁶ Zie <https://www.biind.nl/content/%E2%80%98ecologie-en-natuurinclusief-bouwen-zijn-onderdeel-van-ons-denken%E2%80%99>

Ten slotte kunnen bewoners zelf een belangrijke rol spelen bij natuurinclusief bouwen. Dit kan door bij particuliere verbouw of nieuwbouw maatregelen aan gebouwen te nemen die soorten helpen. Ook door de eigen tuin groen in te richten in plaats van te kiezen voor tegels en schuttingen kan voor diverse soorten geschikt leefgebied gecreëerd worden. Zeker wanneer ingebouwde nestgelegenheid gecombineerd wordt met een natuurvriendelijke tuin kan winst voor natuur geboekt worden en kunnen bewoners genieten van natuur in directe woonomgeving. Daarnaast zijn bewoners ook consumenten: wanneer blijkt dat woningen die natuurinclusief gebouwd zijn, erg gewild zijn, dan zal dit de markt stimuleren om aan deze vraag te voldoen en dus natuurinclusief te bouwen. Tot nu toe lijkt er echter nog geen grote specifieke marktvraag te zijn naar natuurinclusief bouwen⁷.

Convenant klimaatadaptief bouwen Zuid-Holland

In oktober 2018 hebben ruim dertig partijen het convenant klimaatadaptief bouwen in Zuid-Holland ondertekend. De deelnemende partijen zijn onder andere bouwbedrijven, gemeenten, de provincie Zuid-Holland, waterschappen, maatschappelijke organisaties en projectontwikkelaars. Klimaatadaptief bouwen moet leiden tot minder wateroverlast, minder hittestress, minder nadelige gevolgen van langdurige droogte en bodemdaling en meer biodiversiteit.

Meer informatie over het convenant en de deelnemende partijen is [hier](#) te vinden.

5. Welke instrumenten kunnen ingezet worden om natuurinclusief bouwen te bevorderen?

Natuurinclusief bouwen krijgt invulling door maatregelen voor biodiversiteit op te nemen in ontwerpen van gebouwen en de stedelijke omgeving en maatregelen te implementeren bij verbouw en renovatie. Om ervoor te zorgen dat dit gebeurt kunnen diverse beleidsinstrumenten ingezet worden. Hieronder volgt een overzicht van mogelijk in te zetten instrumenten.

Instrumenten die direct natuurinclusief bouwen kunnen stimuleren:

► Soortmanagementplan

Een soortmanagementplan is een instrument waarin maatregelen, gedragsregels en afspraken worden opgesteld om zowel ruimtelijke ontwikkeling of beheer én bescherming van één of enkele soorten mogelijk te maken. Dit plan beschrijft hoe behoud en bescherming van populaties van soorten worden gewaarborgd door tijdig maatregelen te nemen ten gunste van deze soorten. Met een soortmanagementplan kan vervolgens een gebiedsonthefing worden aangevraagd (bijvoorbeeld op het niveau van een gemeente of een deel daarvan). Met deze onthefing worden voor meerdere jaren ruimtelijke ontwikkelingen binnen een plangebied toegestaan, mits de bescherming van soorten is gewaarborgd.

Met een soortmanagementplan wordt er eigenlijk overgecompenseerd door ruimschoots vervangende nest- en verblijfsplaatsen op te nemen in het ontwerp van de te renoveren en nieuw te bouwen woningen. Een soortmanagementplan kan natuurlijk ook ingezet worden zonder dat hier een onthefingsaanvraag aan gekoppeld is, maar het plan puur gericht is op het versterken van populaties van bepaalde soorten. Een soortmanagementplan kan in het bijzonder interessant zijn voor woningcorporaties die een hele wijk in één keer willen renoveren, bijvoorbeeld in het kader van verduurzaming.

► Omgevingsvisie

De Omgevingswet biedt naar verwachting ruimere mogelijkheden om te sturen op natuurinclusief bouwen dan de huidige wet- en regelgeving (waaronder het Bouwbesluit)⁸. Gezondheid is als belangrijk maatschappelijk doel in de Omgevingswet opgenomen. De wet streeft naar een veilige en gezonde fysieke leefomgeving. Omdat natuurinclusief bouwen ook bijdraagt aan een gezonde leefomgeving biedt de Omgevingswet hier dus kansen voor. Zo kunnen gemeenten bijvoorbeeld natuurinclusief bouwen opnemen in hun Omgevingsvisie. De Omgevingswet

⁷ Zie Farjon *et al.*, WUR, *Conditie voor natuurinclusief handelen*, 2018.

⁸ Zie Farjon *et al.*, WUR, *Conditie voor natuurinclusief handelen*, 2018.

treedt naar verwachting in 2021 in werking, dus vanaf dat moment kan deze ook ingezet worden om op natuurinclusief bouwen te sturen via het Omgevingsplan.

► **Programma van eisen bij bouwplannen / puntensysteem**

Criteria voor natuurinclusief bouwen kunnen opgenomen worden in een uitvraag (tender, bouwveloppe) als onderdeel van een programma van eisen. Voor een projectontwikkelaar is de formulering van een uitvraag door de opdrachtgever zeer bepalend. Een mogelijkheid om criteria voor natuurinclusief bouwen op te nemen in een programma van eisen is het opstellen van een puntensysteem. Door het opnemen van maatregelen ten behoeve van lokaal voorkomende soorten uit een vooraf opgestelde lijst kunnen punten gescoord worden die de kans op het winnen van de tender vergroten. Het voordeel hiervan is projectontwikkelaars en architecten nog steeds flexibiliteit hebben om te kiezen voor maatregelen die het beste binnen het project passen. Het nadeel is dat hiermee niet altijd alle kansen voor alle soorten optimaal benut zullen worden. Welke maatregelen er binnen een gemeente opgenomen kunnen worden in een puntensysteem zal voor een deel maatwerk zijn omdat geschikte maatregelen en de soorten die hier voor kunnen komen ook afhangen van de aard van het plangebied (bijvoorbeeld hoog stedelijk versus suburbaan).

► **Instellen subsidieregeling natuurinclusief bouwen**

Door het instellen van een subsidieregeling voor maatregelen die vallen binnen natuurinclusief bouwen, kunnen met name bewoners van bestaande bebouwing verleid worden om maatregelen uit te voeren. Eventueel kan hier-

bij een koppeling worden gemaakt met maatregelen die ook bijdragen aan klimaatadaptatie. Te denken valt aan het realiseren van een groen dak of het vergroenen van de tuin in plaats van verharding. Dit laatste kan ook gestimuleerd worden door de hoogte belasting (rioolheffing) afhankelijk te laten zijn van de oppervlakte verharding in de tuin. Dit soort maatregelen die gericht zijn op particulieren zetten echter vooral in op maatregelen aan of bij bestaande bebouwing en niet zo zeer op het nemen van natuurinclusieve maatregelen bij verbouw of nieuwbouw.

Maatregelen die indirect bij kunnen dragen aan het stimuleren van natuurinclusief bouwen:

► **Betrekken (stads)ecologen**

Door het aanstellen van een (stads)ecoloog binnen een gemeente (of projectontwikkelaar) en deze al in het stadium van planvorming en ontwerp te betrekken, kunnen kansen voor natuur in een vroeg stadium worden meegenomen. Wanneer dit tijdig gebeurt, kunnen natuurmaatregelen zo veel mogelijk integraal onderdeel worden van het plan.

► **In beeld brengen bestaande natuurwaarden**

Door te onderzoeken wat de bestaande natuurwaarden zijn in het bebouwde gebied, en in het bijzonder de strikt beschermde soorten, kan de bewustwording van natuur vergroot worden. Dit is in het bijzonder van belang wanneer er sprake is van ontwikkelingen die negatief uit kunnen pakken voor strikt beschermde soorten. In dat geval kan alleen een omgevingsvergunning voor een ontwikkeling worden afgegeven wanneer extra maatregelen worden genomen, bijvoorbeeld in de vorm van natuurinclusief bouwen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan vervangende nest- en verblijfplaatsen wanneer de bestaande nest- en verblijfplaatsen verloren gaan bij renovatie of verbouwing. Wanneer onbekend is welk (strikt) beschermde soorten voorkomen, kan bij aanvragen van een omgevingsvergunning niet goed getoetst worden of een initiatiefnemer voldoende

rekening heeft gehouden met de Wet natuurbescherming. Wanneer bestaande natuurwaarden in beeld zijn, kan ook worden nagegaan waar extra kansen liggen.

► **Inspireren en kennis vergroten**

Gemeenten, maatschappelijke organisaties en/of de provincie kunnen stedenbouwkundigen, architecten, woningbouwcorporaties en groenbeheerders stimuleren om zich meer in te zetten voor natuurinclusief bouwen door hen te voorzien van kennis en door inspirerende voorbeelden bij hen onder de aandacht te brengen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren in een structurele vorm door het opzetten van kennisnetwerken of communities of practice, maar ook in een meer incidentele vorm, bijvoorbeeld via symposia, cursussen of werkbezoeken. Ook kunnen kennis en goede voorbeelden onder de aandacht gebracht worden via communicatiematerialen zoals factsheets, filmpjes of artikelen.

6. Inspirerende voorbeelden

Zowel in Zuid-Holland als daarbuiten vinden al ontwikkelingen op het gebied van natuurinclusief bouwen plaats. Deze voorbeelden kunnen als inspiratie dienen voor andere partijen die in willen zetten op natuurinclusief bouwen.

Voorbeelden van natuurinclusief bouwen in gemeentelijk beleid en politiek:

► **Gemeente Den Haag: ontwikkeling puntensysteem natuurinclusief bouwen**

Naar aanleiding van een [aangenomen motie in de gemeenteraad](#), is de gemeente Den Haag aan de slag gegaan met het [implementeren van natuurinclusief bouwen in haar beleid](#). De gemeente geeft hier invulling aan door het ontwikkelen van [een puntensysteem](#) voor bouwprojecten, door met de gezamenlijke woningcorporaties in overleg te gaan om afspraken te maken over het opstellen van een soortmanagementplan, door natuur- en groeninclusief bouwen op te nemen in de omgevingsvisie en ook door het realiseren van voorbeeldprojecten, het organiseren van cursussen en expertmeetings en door het bevorderen van bewonersinitiatieven. De essentie van het puntensysteem is dat de architect/ontwikkelaar een lijst met maatregelen ontvangt waarbij elke maatregel 1, 2 of 3 punten waard is. Afhankelijk van de omvang van het bouwproject en de ligging van het bouwproject in de stad wordt een te behalen puntenscore voorgeschreven. De architect/ontwikkelaar heeft daarbij de vrijheid om een eigen mix van maatregelen te kiezen. De gemeente neemt in het planuitwerkingskader, het projectdocument en/of de verkoopovereenkomst de betreffende puntenlijst en de te behalen puntenscore (het ambitieniveau) op. Het puntensysteem is specifiek gericht op de soorten en leefgebieden van soorten die in Den Haag voor kunnen komen.

De gemeente Den Haag heeft architecten gevraagd om het puntensysteem natuurinclusief bouwen van deze gemeente uit te testen door het maken van een ontwerp voor een natuurinclusief gebouw op een zelf gekozen locatie in Den Haag. Dit heeft geleid tot negen inspirerende ontwerpen voor natuurinclusief bouwen die zijn gebundeld in het [magazine 'De stad natuurlijk; natuurinclusief bouwen in Den Haag'](#).

► **Natuurinclusief bouwen in Brabantse steden**

In [een project](#) dat grotendeels wordt gefinancierd door de Provincie Noord-Brabant werken Vogelbescherming en Zoogdiervereniging samen met de gemeenten Breda, Eindhoven, Helmond, 's-Hertogenbosch en Tilburg (de Brabantse "big five"), woningcorporaties, projectontwikkelaars, architecten en aannemers aan het creëren van meer nest- en verblijfplekken voor vogels en vleermuizen. Hierbij wordt in samenwerking met vrijwilligers en lokale natuurorganisaties per gemeente op projectniveau verkend welke kansen er liggen voor natuurinclusief bouwen en hoe deze benut kunnen worden.

► Soortmanagementplannen van gemeenten Tilburg en Utrecht

Zowel de gemeente [Tilburg](#) als [Utrecht](#) hebben een gebiedsgerichte ontheffing voor ruimtelijke ontwikkelingen in een bepaald gebied waar een soortmanagementplan aan ten grondslag ligt.

In Tilburg gaat het om de soorten huismus, gierzwaluw, gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, laatvlieger en ruige dwergvleermuis en hebben de ontheffing en het soortmanagementplan betrekking op de oude stad. Uitgangspunt is dat de soorten te managen zijn door het in standhouden van hun leefgebied, de oude stad van Tilburg. Het plan is daarbij gericht op zowel bescherming (voorkomen van calamiteiten) als een proactieve aanpak om de randvoorwaarden

van de oude stad als leefgebied in stand te houden of zelfs te versterken. Het doel is om zo veel mogelijk kansen te benutten voor vleermuizen, huismus en gierzwaluw en de staat van instandhouding van deze soorten zo gunstig mogelijk te maken.

In Utrecht gaat het om de soorten gierzwaluw, huismus en gewone dwergvleermuis en heeft het plan betrekking op de gehele gemeente. Het soortenmanagementplan is opgesteld ter voorkoming van een (verdere) daling in de populaties van gebouwbewonende dieren in Utrecht. Het is de bedoeling de gunstige staat van instandhouding te behouden of te verbeteren.

► Amsterdam: Handboek en groen puntensysteem

In de Amsterdamse gemeenteraad is [een motie aangenomen](#) die het college oproept te onderzoeken hoe er structureel aandacht kan worden besteed aan natuurinclusief bouwen en dit als voorwaarde te stellen aan bouwontwikkelingen. Deze motie heeft invulling gekregen door het opstellen van een [handboek natuurinclusief bouwen](#) met twintig ideeën voor ontwerpers en opdrachtgevers voor natuurinclusief bouwen. Daarnaast wordt, vergelijkbaar met de gemeente Den Haag, [een groen puntensysteem ontwikkeld](#). Het voorstel is om in de aanbesteding, bouwvoorwaarden of in de bouwveloppen, eisen op te nemen voor het aantal te scoren 'groene' punten.

► Gouda: groennorm voor planontwikkeling en nestgelegenheid in projecten

In de [structuurvisie groen van de gemeente Gouda](#) is een beleidsregel opgenomen die stelt dat bij planontwikkelingen 15% van het totale projectgebied uit openbaar groen dient te bestaan. Alle planontwikkelingen vallen onder deze regel van 15% groen. Dit percentage is zowel van toepassing bij volledige nieuwbouw, als bij verbouw van een bestaand pand, mits de bouwsom minstens € 100.000 bedraagt. Deze regel kan een concrete prikkel voor natuurinclusief bouwen zijn, maar doordat hiermee nog geen eisen gesteld worden aan de kwaliteit van het groen is het niet zeker dat soorten hier ook echt van profiteren. Het is dus geen garantie dat deze regel leidt tot natuurinclusief bouwen. En deze beleidsregel stuurt logischerwijs alleen op de omgeving van gebouwen en zal dus op zichzelf niet leiden tot het inbouwen van nest- en verblijfsplaatsen voor soorten in gebouwen zelf.

Natuurinclusief bouwen in het beleid en de politiek van een aantal andere Zuid-Hollandse gemeenten:

- ▶ De gemeente **Hellevoetsluis** heeft op [haar website](#) informatie opgenomen, inclusief links voor meer informatie en concrete suggesties van maatregelen die bewoners zelf kunnen nemen zoals het plaatsen van nestkasten voor gierzwaluwen en vleermuizen. De gemeente zegt ook zelf natuurinclusief bouwen en ontwerpen maar over (beleids)instrumenten die hiervoor worden ingezet is geen informatie te vinden.
- ▶ In de gemeente **Rijswijk** zijn [raadsvragen](#) gesteld over de inzet van het College ten aanzien van natuurinclusief bouwen. In reactie hierop geeft het College aan dat natuurinclusief bouwen in het kader van (ver)bouw- en (her)inrichtingsplannen nog niet is geborgd. Wel wordt er geprobeerd invloed uit te oefenen om natuurinclusief bouwen te stimuleren door mee te praten in de initiatiefase. De gemeente experimenteert met het meenemen van natuurinclusief bouwen in gunningscriteria en intentieovereenkomsten.
- ▶ In de [Omgevingsvisie](#) van de gemeente **Leiden** is de ambitie opgenomen om natuurinclusief te bouwen. Het College heeft aan de raad het [voorstel](#) gedaan om hier verder invulling aan te geven door een Leidse versie te ontwikkelen van het puntensysteem van de gemeente Den Haag.
- ▶ De gemeenteraad van **Voorschoten** heeft [een motie](#) aangenomen waarin het college wordt opgeroepen om per nieuwbouwlocatie met ontwikkelaars te kijken naar mogelijkheden om groen- en natuurinclusief te bouwen.
- ▶ In het [programma duurzaamheid 2019-2022](#) van de gemeente **Capelle aan den IJssel** is opgenomen dat het gemeentelijk vastgoed onder andere een bijdrage levert aan biodiversiteit. Daarbij wordt gekeken naar de terreininrichting en het gebruik van daken en gevels.
- ▶ In [antwoord op raadsvragen](#) geeft het college van B&W van **Leiderdorp** aan dat zij positief staat tegenover natuurinclusief bouwen, maar nog geen mogelijkheden zien om dit ook normatief af te dwingen.
- ▶ In het [collegeprogramma 2018-2022](#) van de gemeente **Schiedam** is natuurinclusief bouwen opgenomen als maatregel om de ambitie met betrekking tot een diervriendelijke stad te realiseren.
- ▶ De gemeenteraad van **Rotterdam** heeft [een motie](#) aangenomen waarin het college verzocht wordt om kaders te scheppen voor natuurinclusief bouwen en deze te borgen in de bouwveloppe.
- ▶ In het [masterplan](#) van de gemeente **Zoetermeer** voor het gebied 'De Entree', waar ruimte wordt gezocht voor 4.500 woningen, is als ambitie opgenomen dat de groene uitstraling wordt versterkt door een zo groen mogelijke invulling van daken en gevels.

Is jouw Zuid-Hollandse gemeente ook actief op het gebied van natuurinclusief bouwen en staat deze hier nog niet bij? Dan horen wij dat graag, meer voorbeelden zijn van harte welkom!

Voorbeelden van projecten natuurinclusief bouwen in Zuid-Holland:

► Daktuin European Patent Office (EPO), Rijswijk

Op het dak van de parkeergarage van het EPO ligt een [tuin van 2,5 hectare](#). De tuin is ontworpen als een cultuurtuin die overloopt in een natuurpark met veel bomen, bloeiende vaste planten en vijvers die dienen als retentiebekken. Er is een bijen- en een vlinderdijk en de valleitjes zijn geschikt voor foeragerende vogels.

► Hoofdkantoor BP raffinaderij Rotterdam

Het hoofdkantoor van de BP raffinaderij in Rotterdam heeft een [dak met kruidenvegetatie en een duinheuvel naast het gebouw](#). Op het dak van het hoofdkantoor en op de duinheuvel naast het gebouw zijn vooral kruidensoorten aangebracht, overlopend naar middelhoge bossages op het lager gelegen entreeniveau. Daarbij is gebruik gemaakt van plantensoorten die op de locatie voorkwamen toen het nog een natuurgebied was, voordat het havengebied werd aangelegd.

► Daktuinen hoofdgebouw Erasmus MC

Bovenop de zevende etage van het onlangs opgeleverde hoofdgebouw van het Erasmus MC bevinden zich [twee daktuinen](#) van in totaal 3.000 m². De tuinen zijn ingericht als boomgaarden met appel- en perenbomen op kleine heuvels. Een looppad leidt de bezoekers langs beschutte plekjes met bankjes. De tuinen dragen bij aan het welzijn van de patiënten: uit onderzoek is gebleken dat toegang tot of uitzicht op groen stress reduceert en een positief effect heeft op het herstel. Bij een onderzoek naar biodiversiteit op groene daken werd op het dak van het Erasmus MC een [nieuwe insectensoort](#) voor Nederland aangetroffen.

► Brandweertoren Krimpen a/d IJssel

Natuur- en Vogelwerkgroep “de Krimpenerwaard” heeft een aantal jaar geleden de brandweertoren van Krimpen aan den IJssel geschikt gemaakt als broedgebied voor de gierwaluw. De toren is voorzien van tachtig nestkasten.

► Gierzwaluwnesten Zuidpoort Delft

Woningen in de buurt Zuidpoort in Delft zijn voorzien van ingebouwde neststenen voor gierzwaluwen. In 2012 zette de gemeente zich ervoor in om in dat jaar 500 nestvoorzieningen voor gierzwaluwen te realiseren via het ophangen van nestkasten en het in-

bouwen van neststenen.

► Vleermuisbrug Westland

Naast gebouwen kunnen ook infrastructurele kunstwerken natuurinclusief ontworpen worden. Zo is bij het recreatiegebied Poelzone in de gemeente Westland [een brug](#) aangelegd die verblijfplaatsen biedt aan vleermuizen. In het brughoofd bevindt zich een winterverblijf. Aan de onderkant van het brugdek en in de gemetselde balustrade zitten zomerverblijven. De ruimtes zijn geschikt als kraam- en paarverblijven.

► Nestmogelijkheden voor gierzwaluwen in Gouda

In Gouda staan diverse gebouwen waarin [nestmogelijkheden voor gierzwaluwen](#) zijn aangebracht. Zo zijn er nestkasten voor gierzwaluwen ingemetseld in de schouwburg. Dit is ook gebeurd in kopgevels van huizen in de wijken Veen- en Rietzoom.

Heb jij zelf goede voorbeelden van natuurinclusief bouwen in Zuid-Holland of ben je betrokken bij plannen hiervoor? Laat het ons weten!

7. Meer informatie en aan de slag met natuurinclusief bouwen

De Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland helpt jou graag om natuurinclusief bouwen verder te brengen. Neem hiervoor contact op met Susanne Kuijpers via 070-3040114 of s.kuijpers@milieufederatie.nl

Meer informatie over natuurinclusief bouwen is hier te vinden:

- ▶ [Website Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland](#)
- ▶ [Checklist groen bouwen van Vogelbescherming Nederland en de Zoogdierverseniging](#)
- ▶ [Lijst van KNNV met 40 punten voor natuurinclusief bouwen](#)
- ▶ [Website RVO met publicaties met maatregelen per soort](#)
- ▶ [Het boek 'Stadsnatuur maken' met veel informatie en tips over natuur in de stad in zijn algemeenheid en in en om gebouwen](#)
- ▶ [Website gierzwaluwbescherming](#)
- ▶ [Website Stichting Witte Mus \(Huismusbescherming\)](#)
- ▶ [Kennisdocumenten soorten van Bij12](#)
- ▶ [Brochure vleermuisvriendelijk bouwen van Landschapsbeheer Flevoland e.a.](#)
- ▶ [Factsheets stadvogels van vogelbescherming Nederland](#)
- ▶ [Participatietafel natuurinclusief bouwen van Duurzaam Door](#)
- ▶ [Brochure natuurinclusief bouwen van IVN Natuureducatie](#)
- ▶ [Het project 'Egelsnelweg' dat gericht is op het openstellen en geschikt maken van tuinen voor egels](#)
- ▶ [Uitgebreid overzicht met informatie en maatregelen per iconsoort](#)
- ▶ [Boekje 'Woningcorporaties en klimaatadaptatie – samenwerken aan goed wonen' \(met ook aandacht voor biodiversiteit\)](#)
- ▶ [Filmpjes waarin bewoners, een projectontwikkelaar, een architect, een landschapsarchitect en een gemeenten vertellen over hun kijk op natuurinclusief bouwen](#)

NMZH

Raamweg 1a

2596 HL, Den Haag

www.millieufederatie.nl

*Samen voor een mooi en
duurzaam Zuid-Holland*

natuur en milieu **zuid-holland**
federatie